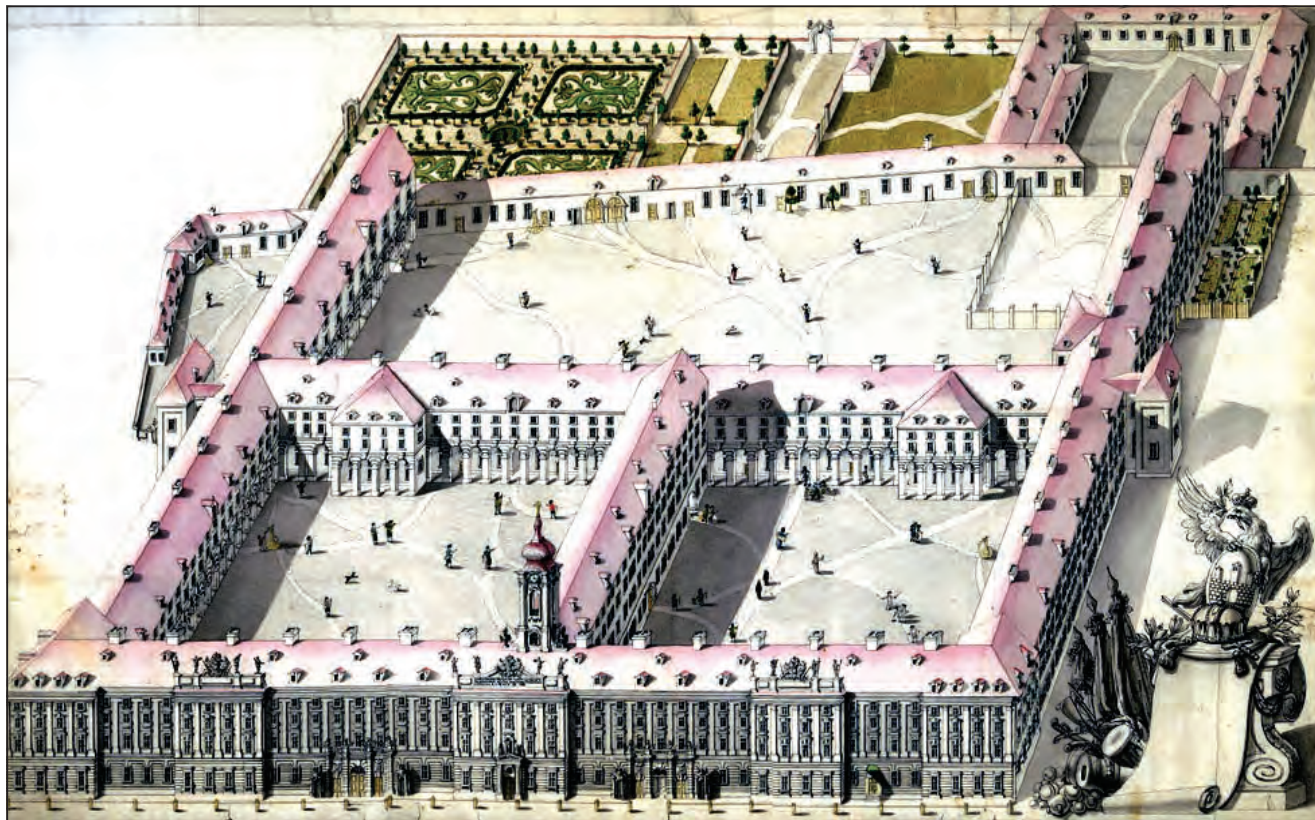

Az aggostyánok pesti palotája

Holló Szilvia Andrea

Háromszáz esztendeje szerény ünnepség közepette rakták le az invalidusok házának alapkövét. Az építkezés akadozott, az épületet sohasem fejezték be. A „kórkatonák háza” alig pár évtizeden át szolgálta eredeti célját, jóllehet félkészen is monumentális tömbje egészen a 19. század végéig a katonaság birtokában maradt. Ma itt található a Főpolgármesteri Hivatal.

forrás: Központi Antikvárium

Ceruzatus-akvarell ism., XVIII. századi, merített papíron, készült 1770 körül

A török hódoltság végét jelentő 1686-os ostrom után a romokban fekvő Pest városában az első nagyobb építkezés a több ezer rokkant katonát befogadó Invalidus-palotái volt. Helyének kiválasztása, annak ellenére, hogy a városi telkek zöme üresen tátongott, nem is volt olyan egyszerű.

A városfalon belül emelt mecseteket különböző szerzetesrendek kapták használatba, kivéve a későbbi Invalidus-ház telkének északnyugati sarkában fekvő Nagy- (vagy Szép-) mecsetet, melyben lőportár volt. E mellé, az úgynevezett török házba települtek a betegápoló irgalmas barátok, de ott sem maradhettek sokáig. Bécsből megérkezett az utasítás, hogy az egyik mecsetet adják át a letelepedni kívánó szervitáknak templomi használatra. A szerzetesek választása a Nagymecsetre esett, melynek akkor még beépítetlen környékét alkalmasnak találták kolostoruk felépítésére. Az

óvatos katonai parancsnok azonban addig nem ürítette ki a lőportárat, amíg Bécsből meg nem érkezett az adományozást megerősítő okirat. Az átalakított mecsetben a szerviták 1689. augusztus 23-án tartották az első misét, kolostorukat pedig ideiglenes jelleggel a szomszédos ispotályban rendezték be, melyből az irgalmasoknak, akik tulajdonjogukat nem tudták hitelt érdemlően bizonyítani, ki kellett költözni. *Venerio Ceresola* császári építész már a következő évben kijelölte a szerviták új temploma és monostora számára alkalmas telket a szükséges konyha- és káposztáskerttel együtt. A felajánlott terület a mai Városháza utcától a városfal előtt húzódó belső sáncárokig terjedt, de a telekhatár az évek folyamán a megkezdődő parcellázások miatt többször módosult.

A 18. század baljós eseményekkel indult, sok szenvedést mérve a szervitákra.

A pestisjárványban szinte mind odavesztek, ideiglenes templomuk tornyát pusztító vihar tépázta, telkükre a város engedélyével házak épültek. A rend ekkor komoly követeléssel állt elő, vagy a magisztrátus köteles „a kezdett építményeket lerontani és légberöppíteni.” 1715. július 15-én pont került a megállapodás végére, Pest a városfal felé eső nagy telek jogos birtokába jutott, cserébe két házhelyet engedett át a szervitáknak a mai Városház utca túloldalán építendő kolostoruk mellett, valamint egy majorságot a határban. A szerzetesek ezen felül megtarthatták a kőkerítéssel övezett mecsettemplomot és a környező temetőt.

Széchenyi György esztergomi érsek, aki ifjúkorában a török által megszállt Budán lakott, szívén viselte a felszabadító hadjáratban résztvevők sorsát. 1690-ben vágbesztercei birtoka jövedelmét felajánlotta egy budai kórház építésére, de két év múl-

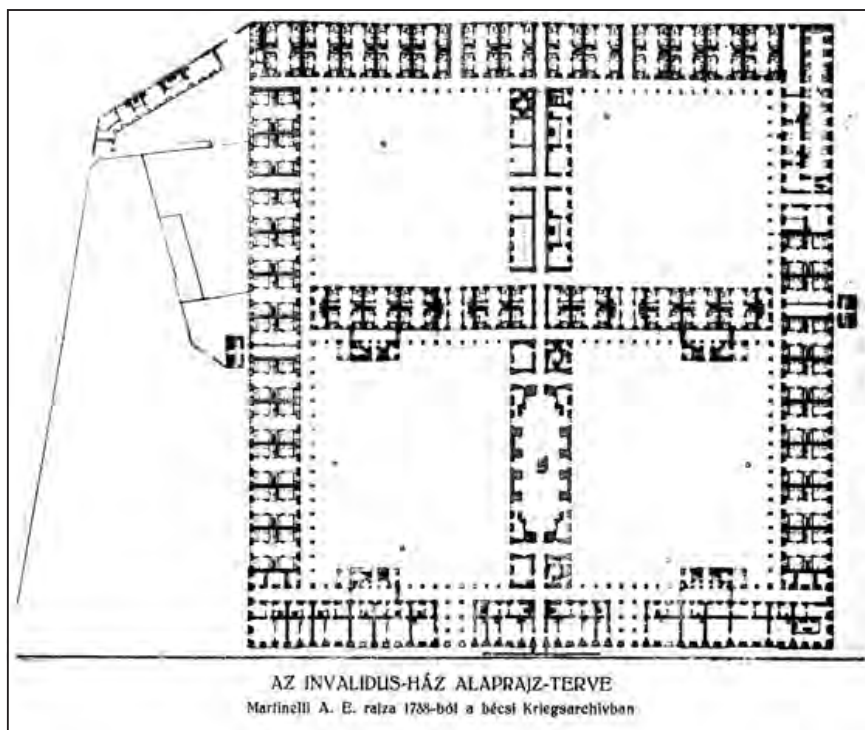
va úgy módosította végrendeletét, hogy a harcokban megsérült vagy elszegényedett katonáknak szánt ispotály és menhely inkább Pesten létesüljön. A felajánlást kiegészítette csejtei és beckói uradalma minden hasznával, illetve megváltásuk esetén a teljes összeget e célra kellett fordítani. Az érsek 1695-ben elhunyt, a kórházépítés ügye egy időre feledésbe merült. A török elleni felszabadító harcoktól és az örökösödési háborúktól sújtott Európában azonban égető szükség volt a kóborló, szegény vagy rokkant, beteg katonák ellátására. Ezért 1715-ben a hivatalban lévő esztergomi érsek felhívta a figyelmet elődje alapítványára.

A bécsi udvar utasította *Regal Miksa* altábornagyot, a budai vár prefektusát, hogy keressen alkalmas helyet a kórház számára. A kiszemelt üres, de zömmel magántulajdonban lévő terület a mai Kossuth Lajos utca – Városház utca – Semmelweis utca közé esett. A terv elnyerte a felsőbb hatóságok tetszését, a prefektus tárgyalni kezdett az ingatlanok megvételéről, de nem tudott kedvező vételárat kicsikarni. Először *Johann Hölbling* budai építőmester készített vázlatokat a kétezer fő befogadására tervezett invalidus házra, ahol termenként 20–30 rokkant élt volna. A tervezést azonban hamarosan átadták a Bécsből a budai Vár helyreállítására érkező *Fortunato di Prati* kamarai mérnöknek. Ő alkalmasabbnak vélte az invalidusok házának felépítésére az északabbra fekvő térséget, ahol üres városi telkek vették körbe a szerviták mecsettemplomát és temetőjét. Csak a déli fertályon akadt néhány lakóház, ezeket kellett megváltani. Köztük volt *Ráday Pál* nevének háza. A református Ráday, aki saját jogon nem is szerezhetteit tulajdont a városban, cseretelket kért, és sikerrel járt, annak ellenére, hogy a pesti tanács még a hercegprímás közbenjárásáért is folyamodott ennek megakadályozására. A háztulajdonosok az építkezés kezdetéig a már eladott ingatlanjaikban maradhattak, a terület ezután kikerült a város fennhatósága alól.

A katonai parancsnok a teletkömbért 4850 forintot fizetett, a mecsettemplomért és a temetőért 6000 forintot ajánlott. 1716. május 29-én a városbíró két császári mérnök kíséretében felkereste a szervitákat, hogy elvégezzék a szükséges méréseket. Június 3-án eltávolították a sírköveket, majd a katonák kiásták az alapot. Az invalidusok házának alapkövét a szerviták háznaplója szerint augusztus 2-án, reggel kilenc órakor tette le Fortunato di Prati és Johann Hölbling. Néhány emléktárgyat a

Magyar Művészet, 1930

Magyar Művészet, 1930

szerviták vezetője is elhelyezett az alapkőben, majd megáldotta azt.

A 190×190 méteres, négyzetleges alaprajzú barokk palota a párizsi invalidusház mintájára épült, de pénzhiány és a tervek állandó módosítása miatt a munka gyakran leállt. A szerviták is panaszkodtak, mert az építési területre eső mecsettemplomot nehezen lehetett megközelíteni. Regal al-

tábornagy halála után a haditanács mindössze 2000 forintot kínált az ingatlanért, de felajánlották az atyáknak a bontott kőanyagot a kolostor építéséhez, valamint engedélyezték számukra a mecsettemplom további használatát új templomuk felépítéséig, és a lelki szolgálatot végzőknek átengedtek egy helyiséget az invalidusok házában. Prati, majd Hölbling igyekezett folytatni

Városháza, Eric van Egeraat terve 2008

az alapozást és a falazást, mert a telekről egyre-másra tűntek el az építőanyagok és a szerszámok, de a homokos pesti talaj nehezítette a munkát.

1722-re a déli szárny falait egy emelet magassáig felhúzták, de a szabadon álló szakaszokat kikezdte az időjárás. Ekkor szerzett tudomást az anyagi nehézségekről Savoyai Jenő herceg, a törökverő hadvezér. III. Károly császárnak benyújtott előterjesztésében azt javasolta, hogy a központi fekvésű Pesten, az összes örökös tartomány rokkantalapítványainak felhasználásával, egyetemes invalidus házat építsenek. Bár a javaslat a cseh és osztrák kancellár ellenállásán elbukott, Bécsben ettől kezdve jobban odafigyeltek az építkezésre. Az erre fordítható összeget megháromszorozták, s 1727-ben Anton Martinelli bécsi építésztt bízták meg az új tervek elkészítésével. Így született meg a középkori városfalat figyelmen kívül hagyó, zárt négyszöglet formázó, négy belső udvart magában foglaló épületegyüttes gondolata. A lendületes folytatást a vármegye is segítette, közmunkára ítélt rabokat rendelt ki. 1729-ben beköltözhetek az Invalidus-ház első lakói, háromszáz beteg Érsekújvárról. Helyben nem volt hiány, ezt Rupp Jakab is megerősíti: „Hossza 100, szélessége 81 öl, három emeletes, minden emeletben 47 ablakkal; van négy udvara, 8 kútja, és 12000 négyszögölnyi területet

foglal el. Homlokzatán a főkaputól jobbra két bejárással bír, kőből készült órházakkal, és fegyverek, császári jelvények, szobrokkal van ékesítve...”

Az invalidusok palotája város volt a városban, belső szabályzattal, saját rendfenntartókkal és haditörvényszékkel. Részpénzüket csak a helyi mézszárszékből, pékségben, vendéglőben, vegyesboltban fogadták el, ahol azok vásároltak, akik nem a közös konyhán étkeztek. A nők a négy termet elfoglaló textilmanufaktúrában dolgoztak, a gyerekek helyi iskolába jártak, mesterséget tanultak, a kicsikre napközben női személyzet vigyázott. A szolgálatra alkalmas, gyógyult katonák az udvaron gyakorlatoztak. A betegeket saját kórházukban ápolták, a gyógyszert a patikában válthatták ki. A háromemeletes központi szárnyban lakott a parancsnokság és a rokkant tisztok, az alacsony oldalépületekben a közkatonák, míg a déli épületben volt a kórház és a patikát üzemeltető irgalmasok szállása. Ám a telek északnyugati sarkában a mecsettemplom még mindig útját állta az építkezés folytatásának. A szerviták új templomuk felszentelését követően, 1732. augusztus 23-án átadták az addigra már életveszélyessé vált mecsettemplom kulcsait a katonaságnak, akik azt nem is merték használni. Inkább lerombolták és saját, Szent György nevét viselő templo-

ruk felszenteléséig (1735. október 23.) a szervitákhoz jártak.

Az invalidusház építkezése ez után is gyakran akadozott: hol lába kelt a rézlemezeknek, hol a timpanonba faragott szobrok nem fértek be a helyükre. 1738-ban, a nyugati szárny befejezésével kialakult a mai telek beépítése, mivel a folytatás útjában álló középkori városfal bontását a magisztrátus megakadályozta. Csupán kijárat megnyitását engedélyezték a mai Gerlóczy utcánál: ide került az invalidusok szeméttlerakója. Martinelli a körülményekhez alkalmazkodva redukálta a terveit, a ház befogadóképességét 4000 főről 2500-ra csökkentette, ezt azonban Bécsben nem fogadták el. Időközben az invalidusok ügyének két legnagyobb támogatója, III. Károly császár és Savoyai Jenő is meghalt. Az építkezés néhány kisebb munkálat után 1741-ben leállt, a város már kőanyagot sem adott, a készletek kimerülésére hivatkozva.

Martinelli 1747-ben bekövetkezett halála után néha felröppent a hír az építkezés folytatásáról, ám minden alap nélkül. A zsúfoltnak tartott pesti invalidusházat II. József császár 1783. július 10-én megszüntette, lakóit Nagyszombatra költöztette. Az épületet a gránátosok laktanyájává alakíttatta át, az alapítás idején uralkodó nagyatyja után Károly-kaszárnya néven. A kettéosztott templomból kórház lett, a kriptából gyapjúraktár, az oldalszárnyakra újabb szinteket húztak fel, a tébolydába istálló került. A fatelepen először cirkuszosok vertek tanyát, majd az evangélikus egyház kapta meg az ingatlant templomépítés céljára, az országot túloldala is benépesült. Hiába indult meg a városfal bontása, az építkezés folytatásához már nem maradt szabad tér. Az egykori Invalidus-ház végleg torzó maradt.

A millennium korában a város közepén nem katonaságra volt szükség, annál inkább kellett a hely a megnövekedett létszámú fővárosi adminisztrációnak. A katonai kincstár a Károly-kaszárnyának először csak a felét akarta átengedni, végül 5600000 forint örökáron átruházta a fővárosra az épület és a telek tulajdonjogát. Az átadási procedúra 1899. november 3-án lezárult, majd megkezdődött a rossz állapotú épületrészek bontása.

Az Invalidus-palota elnevezés máig fennmarad, pedig már századok óta nem aktuális a Barcsay Ábrahám magyar királyi testőr versében feltett kérdés: „Ha Károly császárnak ezen épülete / Nem volna, mi lenne vén vitéz élete?” ●